

»For overhovedet at forstå det vante
må man kunne forestille sig,
hvordan det kunne være anderledes.«

Piet Hein (1984) *PROSA-GRUK*
København: Borgens Billigbøger: 21

IV. Et holistisk borgerlønsbegreb

1. En sammenlignende analyse af de forskellige samfundsvidenskabelige paradigmer om borgerløn

Efter at have foretaget denne første del af paradigmeanalysen, der bl.a. har bestået i at se og forstå paradigmeudviklingen »indefra« hos de seks udvalgte paradigmeskabere, vil jeg foretage en mere tværgående analytisk sammenligning af borgerlønstanken i de seks paradigmer, for at kunne fremdrage en række interessante forskelle og ligheder mellem de forskellige fortællinger, brug af metaforer og deres værdimæssige begrundelser af deres forskellige borgerlønsparadigmer i forhold til problemer i samfundets forskellige sfærer (stat, marked, civilt samfund).

Paradigmeanalyserne har vist, at borgerlønstanken indebærer en ændring eller forskydning af principperne for afgrænsning mellem de forskellige samfundsmæssige sfærer i velfærdssamfundet ved at indføre nye principper for fordeling af penge og ejendom, der især interesserer økonomer, af rettigheder, der især interesserer politologer, og af arbejde og tid, der især interesserer sociologer.

Målet i det følgende er at sammenstille de perspektiver, de hver især har bidraget med, for at undersøge, i hvilket omfang de kan sammenknyttes under et helhedsperspektiv, således at det lader sig gøre at tegne billedet af et mere holistisk borgerlønsbegreb.

På den ene side falder umiddelbart nogle markante ligheder i analyserne i øjnene, dels et tværfagligt perspektiv, dels et fælles fokus på velfærdsstatens grundlæggende problemer.

Det er karakteristisk, at de alle overskrider traditionelle samfundsvidenskabelige fagdisciplinære grænser. Daly knytter an til filosofi og naturvidenskab, men også til sociologi og politologi. Han kommer med nogle skarpe udfald imod det, han kalder fag-gudedyrkelsen, som han mener universite-

terne er hæmmet af. Det ses som et aspekt af tendensen til »malplaceret konkretion«, der er en indbygget fare i al videnskab.

Jordan bygger en del af sin argumentation på historiske sammenligninger, men bevæger sig desuden tvangfrit mellem sociologiske, politiske og idéhistoriske analyser. Det samme kan siges om Habermas', Offes og Frasers teorier. De repræsenterer eksempler på generelle samfundsteorier og indeholder lige dele sociologisk og politologisk teoridannelse.

Fælles for de seks er også, at de alle på en eller anden måde forholder sig til velfærdsstatens krise og er enige om, at der må skabes nye fordelingsprincipper, der indebærer en nydefinering af de grundlæggende værdier som velfærd, lighed og retfærdighed i forhold til den måde, velfærdsstaten hidtil har fungeret på.

På den anden side kan man samtidig se, at de fleste af de seks teoretikere, på trods af, at de er tværfaglige, alligevel tager deres udgangspunkt i en af samfundets sfærer og derfor især er optaget af et tema, hvorfor de ser borgerlønstanken som udtryk for forskellige værdier. Hænger disse temaer sammen? Og kan man også se nogle fælles grundlæggende værdier bag de forskellige teoretikers sprogbrug? Det vil blive diskuteret i det følgende.

Figur 8. Oversigt over de forskellige paradigmer:

Paradigme skaber	Paradigme	Overordnet tema	Borgerløn som udtryk for: Værdimæssig metafor
Herman E. Daly	Økologisk-økonomisk paradigme	Bæredygtighed	»Social retfærdighed«
Jürgen Habermas, Claus Offe	Proceduralt rets-paradigme. Nyt velfærds-stats-paradigme	Modernitetens udvikling. Arbejde-informel økonomi	»Autonomi«, »Decommodificering/commodificering«
Bill Jordan	Medborger-skabs-paradigme	Demokrati, fællesskabet	»Fuldt socialt medborgerskab«
Nancy Fraser	Feministisk paradigme	Kønsundertrykkelse	»Kønmæssig retfærdighed«
Samuel Brittan	Liberal ejendomsparadigme	Retfærdig fordeling af ressourcerne	»Ejendomsret«

Opgør med gamle fortællinger og forsøg på at fortælle nye fortællinger

Det er karakteristisk, at alle teoretikerne gør op med en række gamle store fortællinger og forbinder borgerløn med et forsøg på at skabe en ny fortælling med et sprog indeholdende nye metaforer, som adskiller sig fra de dominerende fortællinger i form af ideologier, videnskabelige paradigmer og politiske diskurser. De forsøger alle at ophæve dualismer og sprænge tidligere værdimæssige, videnskabelige og politiske forståelsesformer.

Dalys økologisk-økonomiske paradigme kan forstås som et opgør med to gamle fortællinger: 1. Fortællingen om fremskridt igennem »videnskabsdyrkelse« eller »fag-gude«-dyrkelse og 2. Fortællingen om fremskridt igennem økonomisk vækst.

Heroverfor stiller han to nye fortællinger: 1. En om økonomi som »fællesskabs-økonomi« i forlængelse af den gamle aristoteliske opfattelse af økonomi, hvor økonomi ikke er et mål i sig selv, men hvor meningen med økonomien hentes i det politiske fællesskabs mål. 2. En fortælling om skabelse af en bæredygtig udvikling med en borgerlønsbetragtning som et element.

Habermas/Offes paradigmer kan ses som to store fortællinger. 1. En fortælling (diagnose) om det sen-kapitalistiske vækst-samfunds sygdomstegn i form af skabelsen af nogle »patologiske« roller som »arbejdskrafts-vare« og »statslig klient«. 2. Heroverfor står en fortælling om muligheden for velfærdsdemokratiets udvikling igennem skabelse af en vis decommodificering og autonomi (et borgerlønsperspektiv), der skaber nogle mere »sunde« samfundsmæssige roller.

Bill Jordan tager udgangspunkt i: 1. En fortælling om de gamle ideologiers (liberalismens og socialismens) og socialpolitiske traditioners (konservativ/liberale, fabiansk/socialdemokratiske og marxistiske/libertære) utilstrækkelighed. 2. Heroverfor opstiller han en fortælling om en videreudvikling af demokratiet igennem en fuldendelse af det sociale medborgerskab.

Nancy Frasers paradigme har karakter af: 1. En fortælling (diagnose) om den amerikanske velfærdsstats kønsundertrykkende karakter og kvindebevægelsens vanskeligheder med at finde en ny adækvat politisk strategi. 2. En ny fortælling om hvorledes kvindebevægelsen kan forene kampen for lighed og forskellighed igennem »a universal basic income scheme«, der mere generelt kan skabe »bridge discourses« mellem videnskab og sociale bevægelser.

Endelig skal Samuel Brittans teori forstås som: 1. En fortælling om et opgør med ortodoksi i den økonomiske liberalisme og 2. En fortælling om skabelsen af en kapitalisme med »et menneskeligt ansigt«, der har et »social dividend«element.

Gennemgangen af de fem paradigmer har vist, at der er en intim sammenhæng mellem fortællinger og de metaforer, der bruges. En fortælling består, som der tidligere er gjort opmærksom på, af et helt system af metaforer med nogle dybde-metaforer og nogle mere konkrete metaforer.

Figur 9. De forskellige samfundsvidenskabelige paradigmer set som forskellige fortællinger

Paradigmeskaber	Gamle		Nye	
	Fortællinger (Krise)	Overordnede metaforer, kernebegreber	Fortællinger (»Heling«)	Overordnede metaforer, kernebegreber
Herman E. Daly	1. En fortælling om fremskridt igennem økonomisk vækst 2. En fortælling om fremskridt igennem »videnskabsdyrkelse«	Krematistik, maskine, marked, bytteværdi, »Cowboy«-økonomi, Homo Economicus	1. En fortælling om skabelsen af en fællesskabsøkonomi 2. En fortælling om skabelsen af en bæredygtig udvikling	Økonomia, organisme, brugsværdi, »Rummandsøkonomi«, »Mennesket i fællesskabet«
Jürgen Habermas Claus Offe	En fortælling om det senkapitalistiske samfunds sygdomstegn (patalogier)	Systemverdens kolonisering af livsverdenen: »Fremmedgjort lønarbejderrolle« (evt. arbejdsløshed), »passiv statsborgerrolle«, »oprustet klientrolle«, »oprustet forbrugerrolle	En fortælling om en reflektiv videreudvikling af velfærdssamfundet	Autonomi, imellem decommodification og commodification, medborgerrollen
Bill Jordan	1. En fortælling om de gamle ideologiers utilstrækkelighed 2. En fortælling om de gamle socialpolitiske traditioners utilstrækkelighed	Markedsfrihed, statslighed, statsbeskyttelse (paternalisme), »sharing out«	1. En fortælling om »Det gode samfund« 2. En fortælling om udvikling af et nyt socialt medborgerskab	Autonomi, retfærdighed, »Det fælles bedste«, medborgerskab, »sharing in«, »state as a membership-group«

Paradigmeskaber	Gamle		Nye	
	Fortællinger (Krise)	Overordnede metaforer, kernebegreber	Fortællinger (»Heling«)	Overordnede metaforer, kernebegreber
Nancy Fraser	1. En fortælling om den amerikanske velfærdsstats kønsundertrykkende karakter 2. En fortælling om kvindebevægelsens strategiske vanskeligheder	Afhængighed (lønarbejde, stat), »Contract/Charity«, »Work-fare«, fordeling kontra identitet	1. En post-socialistisk fortælling om forening af de gamle og de nye bevægelser 2. En fortælling om hvorledes kvindebevægelsen forener kampen for lighed og forskellighed	Retfærdighed som forening af lighed og forskellighed (anerkendelse) eller som forening af fordelings- og identitetsstrategi. Autonomi, socialisme/dekonstruktion
Samuel Brittan	En fortælling om ortodoksien i den traditionelle liberalisme	Økonomien som teknik, liberalisme = marked = kapitalisme, overførselsindkomster (»hand-outs«)	En fortælling om en kapitalisme med »et menneskeligt ansigt«	Økonomi som ideer, liberalisme > marked > kapitalisme, »Property Rights«, »Social dividend«

En ny »tredie vejs« fortælling – imellem eller på tværs af de gamle fortællinger om liberalisme og socialisme?

Selvom de fundne fortællinger er forskellige, kan der dog findes væsentlige fællestræk: 1. Der synes klart at kunne spores et fællestræk i bestræbelsen på at finde og skitsere en ny »tredie vejs« fortælling. 2. Hos alle kan ses en bestræbelse på at relativere og nydefinere markedsbegrebet. 3. Der kan endelig ses et sammenfald i bestræbelser på at nydefinere retfærdighedsbegrebet.

Politisk kommer de fra forskellige udgangspunkter, der alle synes at være i bevægelse rækkende frem mod noget nyt (fælles?): 1. Fra en amerikansk liberal position, der forsøger at forholde sig til økologien (Daly). 2. Fra en neomarxistisk (socialistisk) position, der forsøger at skabe en slags radikalt demokrati (Habermas). 3. Fra en neomarxistisk (socialistisk) position, som

mere generelt forsøger at forene den med nye sociale bevægelser (Offe). 4. Fra en socialistisk position, der vil danne noget helt nyt og forene både liberale, socialistiske og kommunitære træk (Jordan). 5. Fra en socialistisk position, der forsøger at forene socialistiske værdier med feminismen (Fraser). 6. Fra en liberal position, der genopliver og forsøger at udvikle en ny liberal ejendomsteori (Brittan).

Daly indtager måske den mest ægte tredje-position, der kritisk vender sig både mod liberalismen og socialismen (forstået som planøkonomien). Han kan på en række punkter kaldes kommunitarist, fordi han på nogle punkter tilslutter sig deres tanker, men kan med lige så stor ret kaldes liberalist, fordi han på en række områder forsvarer markedets effektive allokering af ressourcer. Men i hans kritik af markedets varegørende karakter af arbejdskraften, støtten til demokratiske bestræbelser i arbejdslivet, og ønsket om spredning af ejendomsretten, forekommer han helt socialistisk. Det samme gælder i hans ønske om at lave en slags planøkonomi byggende på en kvotestyring af de centrale råstoffer. Samlet kan han derfor siges at forene socialistiske, liberale og kommunitære træk i sin teori. Den nuancerigdom betyder, at han let bliver fejlplaceret. Fordi mange i den akademiske offentlighed er præget af ensidige og skarpt adskilte billeder af liberale, socialister og kommunitarister, bliver han ofte placeret i forskellige kasser alt efter hvem, der placerer ham. Filosofen Poul Lübcke (1995:173) ser f.eks. Daly som kommunitarist, mens økonomen Lars Meldal ser Daly »solidt placeret i den anglo-amerikanske socialliberale tradition« (Meldal 1996:45).

Fraser kalder sig feministisk socialist. Men det forbliver egentlig lidt uklart, hvad hun forstår ved socialisme, ud over at det er en transformerende redistribution af indkomst og ejendom. Men det er ikke nok til at skabe et »godt samfund«. Derfor taler hun om at skabe en »post-socialisme«, der kan forene en redistribution og en anerkendelse. Der er brug for både en fordelingspolitik og en identitetspolitik. Er et borgerlønsystem lig socialisme eller blot et væsentligt skridt i den retning? Hun synes at hælde til den sidste opfattelse, da socialisme er en mere generel ændring af ejendomsforholdene, og en borgerlønsreform ikke behøver at være forbundet hermed.

Jordan erklærer sig som en »committed socialist« (Jordan 1985:285), der finder ud af, at man må gøre op både med den liberale og den socialistiske forståelsesform, og han ender med at skitsere to udformninger af et borgerlønsdesign, hvor han har størst tiltro til det liberale. Men ligesom Daly henter han også inspiration fra den kommunitaristiske tradition uden helt at forbinde sig med kommunitarismen (»My case for basic income is therefore only partially a communitarian one«) (Jordan 1992:173). Han forsøger også

at forene kommunitarismen med den liberale traditions læggen vægt på retigheder. Derfor står han også som en teoretiker, der formår at bygge bro mellem flere teoretiske traditioner og kan ligesom Daly siges både at have et liberalt, socialistisk og et komunitært ansigt.

For Habermas skal borgerlønsalternativet ses i forbindelse med en videudvikling af velfærdsstaten, der styrker det civile samfund. »A radical reformism is no longer characterized by the particular key demands it might make, but rather because it aims to focus on social processes and demand a redistribution of power: the socially integrating force of solidarity should be in a position to stake its claim against the other social forces, money and administrative power, through a wide range of democratic forums and institutions.« (Habermas 1990:19).

En af den socialistiske idées historiske svagheder har ifølge Habermas været, at den har været forbundet med »et produktivistisk paradigme«. Med erfaringerne fra sammenbruddet af »de kommunistiske samfund« mener Habermas ikke længere, at et radikalt demokrati kan virkeliggøres som »selvforvaltningssocialisme«. Habermas taler om, at der savnes »konstruktive modeller« (Habermas 1994:44), men mener på den anden side, at et socialistisk venstre stadig har en rolle at spille i politikken, men kun i form af en radikal-demokratisk universalisering af interesser, som man netop kan fortolke borgerlønsproblemet som et konkret eksempel på.

En relativisering af markedsbegrebet

Det er endvidere interessant at notere, at alle gør op med en traditionel marked-økonomisk opfattelse af samfundet og knytter borgerlønsidéen sammen med en argumentation for, at staten har en speciel og i forhold til markedet aktiv overordnet rolle i forhold til at skabe retfærdighed i samfundet.

I opgøret med en konventionel forståelse af markedsbegrebet og en rekonstruktion af dette bygger tre af teoretikerne (Daly, Offe og Jordan) på den økonomiske historiker Karl Polanyis analyser af markedsbegrebet i bl.a. »The Great Transformation« (1957). Polanyi skelnede mellem marked med lille m, som han opfattede som »varemarkeder«, udveksling af varer, og Marked med stort M, som han kalder et samfundsorganiserende princip, »et faktormarked«, hvor kapital, arbejde og jord er blevet varer, der handles. Problemerne i den moderne økonomi udspringer af den varegørelse, der er sket af arbejdskraften, kapitalen og jorden, og den manglende fastlæggelse af grænser for denne varegørelse.

Fælles for både Daly, Jordan og Offe er deres bestræbelser på at sætte nye

grænser for denne varegørelse af arbejdskraften. Polanyi gjorde opmærksom på, at man ikke uden videre kunne kalde hverken arbejde, jord eller penge for nogle almindelige varer, men at man måtte være opmærksom på disse varers særtræk (»extreme artificiality«) og fiktion (»crude fictions«). Derfor ser Daly også markedet som udtryk for en »malplaceret konkretion«.

Daly er ikke i tvivl om, at markedet er »den grundlæggende mekanisme for ressourceallokering«, men det er hverken egnet til at afgøre fordelings- eller omfangsproblemet. Hele Dalys intention er at sætte markedet på sin rette plads, lade det løse de problemer, det er velegnet til at løse, samt at friholde det fra problemer, som det ikke kan løse. Derfor vender han sig både mod fundamentalistiske markedskritikere og fundamentalistiske markedstilhængere: »Since the market is so thoroughly misunderstood by its opponents and so highly overrated by its friends, it is worthwhile here to review the assumptions and logic that lead to the conclusion, that market achieve allocative efficiency.« (Daly 1977:82).

Ligesom Daly ikke mener, at den traditionelle neo-klassiske økonomi kan bruges til at analysere bæredygtighedsproblemet, mener Offe heller ikke, den er egnet til at analysere arbejdsmarkedet, idet han henviser til Polanyis historiske analyser. »Our contention is that for three general reasons it is inappropriate to look at the labour market from within the assumptions of a classical or neo-classical model of a competitive market which efficiently and /or justly solves the double-allocation problem« (Offe 1985:55-58).

For det første er arbejdskraften ikke en ægte vare, men kun en »fiktiv« vare, fordi den i modsætning til andre varer ikke er skabt med det mål at sælges på et marked. For det andet adskiller den sig fra de konventionelle varer i sin variabilitet og plasticitet, hvorfor Marx også kaldte den »variabel kapital«, og endelig er arbejdskraften for det tredje ikke klart adskilt fra sin ejer. Det betyder alt sammen, at arbejdsmarkedet på en række områder hænger mere og anderledes sammen med det politiske og kulturelle system end andre markeder: Offe siger »Workers belong to the political and cultural system of society as enfranchised citizens and as interpreters of their social condition who stand within a specific cultural tradition. The labour market is therefore, never as insulated against the impact of other »systems« or »spheres of life« as is the case with markets in which »genuine« commodities, which are nothing but commodities, are exchanged.« (Ibid:59).

På arbejdsmarkedet eksisterer et dobbelt fordelingsproblem: »on the one hand, the labour power of human individuals must be distributed among concrete production processes and activities; on the other, the fruits of this labour must be distributed to the employed, and via public and private ex-

penditures, to the »legitimately« non-employed.« (Ibid:52).

Denne dobbelte fordelingsopgave bliver vanskeligere at opfylde, hvilket er baggrunden for, at Offe foreslår nye grundlæggende instrumenter som en garanteret mindsteindkomst.

Jordan bruger Polanyis analyse på en anden måde, idet han ser store paralleller mellem den periode Polanyi beskriver med verdensmarkedsdannelsen midt i 1840'erne og den igangværende globaliseringsproces med social udstødelse og fattigdomsskabelse. Hvor Polanyi brugte udtrykket »The Great Transformation« om perioden, taler Jordan om »The Great Exclusion«. Polanyi analyserede, hvorledes markedsdannelsen nedbrød lokale fællesskaber og samfund, og hvorledes forsøg på institutionelle innovationer som Speenhamland systemet (1795-1834) slog fejl. Polanyi analyserede de globale økonomiske ændringer og deres sammenhæng med »local social protectionism«. Han kaldte dengang globaliseringsbestræbelsen »the utopian project of creating a global self-regulating economy«. Men Polanyi havde også en dobbeltbevægelses-tese: At væksten i markedet medfører en reaktionsproces, en modproces i form af kollektive aktioner og skaber en række nationale politiske økonomier og forskellige former for social protektionisme som beskyttelse mod markedet. I dag ser Jordan borgerløn som en af de få nye mekanismer, der kunne sætte en ny grænse for markedet, selvom han i sin sidste bog kommer i tvivl om, om også denne foranstaltning kommer for sent.

Brittans etiske og metodologiske individualisme

I sin opfattelse af forholdet mellem markedet og det øvrige samfund synes Brittan at indtage en særstilling i forhold til de andre. Brittan er nok enig i, at det er statens opgave at sikre en borgerløn (»social dividend«). Men han vender sig som liberalist imod brugen af kollektivbegreber, specielt imod det han kalder »the metaphysical theory of the state« (Brittan 1995:93). Han er både etisk og metodisk individualist og mener, at samfundet består af individer. Premierminister Margaret Thatcher blev angrebet hårdt i 1991, da hun sagde »There is no such thing as society« (ibid:85). Men det var efter Brittans opfattelse noget af det bedste, hun havde sagt. Hvad han frygter er »falske universalismer« og en opløsning af individet og dets ansvar, både videnskabeligt og politisk. Derfor mener han, at både politik og økonomi »need to ground public policy on the experience of individuals« (ibid:101). For ham at se burde Thatcher lige så vel have sagt: »There is no such thing as »the economy«« (ibid:94).

Den engelske sociolog Tony Walter (Walter 1989:80-84) har gjort op-

mærksom på den store forskel i etisk retfærdiggørelse af borgerlønsidéen, alt efter om man betragter den som en arv (»inheritance«) og ejendomsret (efter »social dividend«betragtningen), eller man opfatter den som belønning for en samfundsnødvendig indsats (»the just reward for toil«) (basic income-betragtningen). De to forskellige syn giver to helt forskellige synsvinkler på staten. I »social dividend«betragtningen har staten ingen ret til dividenden, men kun en opgave i at fordele den. I den anden opfattelse er statens opgave at modvirke fattigdom, værne personlig integritet og sikre et tilstrækkeligt lønarbejdsudbud.

Nye overordnede værdier: retfærdighed og autonomi

Et andet fællestreik ved de seks samfundsteoretikere er, at de på tværs af deres forskellige teoretiske perspektiver, sprog og traditioner forbinder borgerløn med skabelse af et mere retfærdigt samfund og opgør med traditionelle lighedsopfattelser.

Daly taler i samme åndedrag om at skabe et bæredygtigt og retfærdigt samfund. Jordan gør op med de traditionelle friheds/lighedsdiskurser og finder retfærdigheden som formidleren i en ny borgerløns-diskurs. Fraser taler mere specifikt om skabelsen af kønsmæssig retfærdighed, og Brittan er som liberal drevet af ønsket om at skabe en retfærdig fordelings- og ejendoms-teori. Endelig ses borgerløn i Habermas' forståelseshorisont som led i skabelsen af en »procedural retfærdighed« i modsætning til en »fordelingsmæssig retfærdighed«, som har været karakteristisk for velfærdsstaten. Alle taler således om behovet for et nyt begreb for retfærdighed.

Mere konkret kan der ses en enighed mellem Daly og Fraser i deres forståelse af retfærdighedsbegrebet. Retfærdighed repræsenterer et overordnet mål, hvor man både tager hensyn til en lighed og en ulighed (Daly) og en lighed og en forskellighed (Fraser). For Daly er en fuldstændig lighed tyrannisk, mens en fuldstændig ulighed er usolidarisk. Det retfærdige er den begrænsede ulighed, der både tager hensyn til solidariteten og forskelligheden.

Fraser afviser også de ekstreme dualismer. Den fuldstændige lighed mellem kønnene betyder ofte, at manden bliver normen, mens synspunktet med den fuldstændige forskellighed mellem kønnene ofte fører til stereotype kønsbegreber. Derfor opløser hun dualismen mellem lighed/forskellighed ved at skabe et fem-dimensionalt normativt begreb for kønsmæssig retfærdighed: 1. Tilfredsstillelse af basisbehov. 2. Ikke-udbytning. 3. Lighed (indkomst, fritid, anerkendelse). 4. Deltagelse. 5. Ikke-kønsdiskriminerende kulturelle normer.

Hverken den universelle lønarbejder-(forsørger)-model eller den univer-

selle omsorgsmodel kan tilfredsstillende de fem kriterier, fordi lønarbejdsmodellen er for mandligt domineret, og omsorgsmodellen låser kvinderne fast i omsorgsrollen. Begge modeller skaber behov for skabelsen af residual-understøttelsessystemer. Her er en borgerlønsmodel, der bygger på »citizenship«, bedre. Frasers konklusion er derfor, at »the more that is provided on the basis of citizenship, instead of on the basis of deserts, the less has to be provided on the basis of need.« (Fraser 1994:615).

Jordan ligger på linie med Daly og Fraser i sit syn på retfærdighed, som et overordnet mål i forhold til lighed og frihed som samfundsmæssige værdier. Borgerløn skal ses som en nytolkning og forening af liberale (ret og frihed) og socialistiske (behov og lighed) og fabianske (fortjeneste) idéer. Borgerløn repræsenterer en lige ret til dækning af et eksistensminimum, samtidig med friheden til at skabe sit eget liv kombineret med muligheden for (og retten til) at blive lønnet for et arbejde på et marked (efter fortjeneste).

Der kan spores et interessant sammenfald i Jordans og Habermas' syn på retfærdighed og autonomi. For Jordan sikrer borgerløn ikke blot en retfærdig fordeling, men den er også karakteriseret ved at sikre en lige autonomi både i forhold til markedet, staten og familien. Habermas' kritik af det liberale paradigme og velfærdsstatsparadigmet er, at de begge kun ser på spørgsmålet om fordelingsmæssig retfærdighed. Han har derimod et proceduralt retfærdighedsbegreb, der netop både sikrer en privat og politisk autonomi.

Det er endelig værd at lægge mærke til, at både Fraser, Jordan og Habermas har et bredt autonomi-begreb, som både omfatter en autonomi i forhold til markedet, staten og familien. Fraser taler om »exploitable dependence«, udbytende afhængighedsforhold som netop har tre dimensioner: »exploitable dependence on an individual family member, such as a husband or an adult child; exploitable dependence on employers and supervisors; and exploitable dependence on the personal whims of state officials.« (Fraser 1994:597).

Det er bemærkelsesværdigt, at det kun er Daly, der klart knytter borgerløn sammen med forestillingen om en bæredygtig udvikling. For Offe/Habermas er borgerlønsproblemet dog også tæt knyttet sammen med sammenbruddet af »produktionsparadigmet«, »arbejdssamfundet« og »den produktivistiske strategi«, selvom deres mere konkrete begrundelser for borgerløn har sammenhæng med en dekommodificerings-strategi og opgør med velfærdsstatens paternalisme. Men det er påfaldende, at det vækstkritiske perspektiv og begrundelse for borgerløn er fraværende på det eksplícit formulerede plan både hos Fraser og Jordan, selvom man indirekte fornemmer, at begge tilslutter sig en sådan. Hos Brittan spiller det heller ikke nogen

rolle, selvom hans forsvar og begrundelse for borgerløn i 1970'erne over for kritiske ungdomsoprørere netop var, at markedsøkonomien som social mekanisme ikke var uforenelig med en anden arbejdsetik.

Forskelle i sprog/teknik – ligheder i politiske diskurser

Der synes at være store ligheder mellem de seks teoretikere på et teoretisk og idémæssigt plan, men analyserne har samtidig vist forskelle i deres sprog vedrørende borgerlønsidéen. Er det egentlig den samme idé, de er optaget af?

Jordan, Offe og Brittan er de eneste fuldt udviklede borgerlønsteoretikere i den forstand, at de fremsætter nogle konkrete forslag (Jordan 1985:357-59, Offe 1996:201-21 og Brittan og Webb: 1990). Daly kommer med en nærmere argumentation om forskellige muligheder for udformning af idéen, mens Habermas' og Frasers tilslutning sker på det helt overordnede plan. Fraser bruger udtrykket »a universal basic income scheme« (Fraser 1994), mens Habermas taler om »a guaranteed minimum income« (Habermas 1989:296 og 1994:44) uden nogen konkretisering af disse udtryk.

Der er hos flere en ikke helt klar stringens og konsekvens i sprogbrugen. Daly taler mest om »minimums- og maksimumsindkomster« og foreslår det konkret gennemført i form af hans »positive income tax«. Han bruger dog også enkelte steder »social dividend«-begrebet, men synes ikke at være helt opmærksom på dette begrebs særlige betydningshistorie. I sin sidste bog taler han et enkelt sted om »retfærdig fordeling af ejendomsretten«. Det peger i retning af en »social dividend«-forståelse af borgerløn.

Jordan bruger mest »basic-income« begrebet og i de senere år også »citizen income«. Brittan bruger »social dividend«-begrebet efter James Meade, og Jordan bruger også i en af sine bøger (Jordan 1985) »social dividend«-begrebet, inspireret af den skotske politiske reformator Major C.H. Douglas' tanker (1920). Her kommer han med to mere konkrete forslag til »Social Dividend Schemes« (Jordan 1985:357-59), både »a liberal capitalist scheme« og »a socialist scheme«.

Figur 10. Sammenhængen mellem paradigmeskabernes ideologiske udgangsposition, politiske diskurser (strategier) og tekniske forslag

Paradigmeskaber	Ideologisk udgangsposition	Strategi/aktør, diskurs	Navn/teknisk forslag, konkret metafor
Herman E. Daly	Liberal, kommunitaristisk	Miljø og fællesskab kontra frihandel og globalisering: »Self-sufficiency« og »Regional decentralization«	»Guaranteed minimum income« og maksimum-indkomst, »Positive income tax«
Jürgen Habermas/ Claus Offe	Neo-marxistisk, socialistisk	Habermas: Industri-samfundets vækstkritikere Offe: Den venstre/libertære postindustrielle venstrefløj	Habermas: »Guaranteed minimum income« Offe: »A basic income guarantee», »A version of negative income tax«
Bill Jordan	Socialistisk, neo-marxistisk, kommunitaristisk	Medborgerskab, civilt samfund, liberal/socialisme, liberal/kommunitarisme	»A liberal capitalist social dividend scheme«, »A socialist social dividend scheme«
Nancy Fraser	Feministisk, socialistisk	»Bridge discourses«, »Equality and Difference«, »Redistribution and Recognition«	»Universal basic income scheme«, »Social wage«
Samuel Brittan	Liberalistisk	»An Incremental Approach«	»Basic Income«, »Social Dividend«

Udtryk for forskellige værdi- og paradigmeskift

Hvis man sammenfattende skal karakterisere de fem paradigmer, kan man sige, at tre af dem (det økologisk-økonomiske paradigme, det rets-procedurale og det feministiske) har en mere overordnet status, hvorimod de to andre (medborgerskabsparadigmet og det liberale ejendomsparadigme) kan siges at være mere specielle.

De fem paradigmer (måske med undtagelse af det liberale ejendomsparadigme) har på grund af væsentlige lighedstræk i deres grundlæggende værdimæssige forankring det til fælles, at de radikalt adskiller sig fra de dominerende markeds- og statsorienterede paradigmer.

Det betyder, at man kan se de fem paradigmer som udtryk for nogle grundlæggende værdi- og paradigme-skift. Dog præsenterer ingen af dem direkte ét overordnet fælles samfundsvidenskabeligt paradigme, der i sig kan rumme de andre (Daly er nok den nærmeste). Man aner kun kimene til et nyt fælles bæredygtighedsparadigme.

Figur 11. De forskellige paradigmers udtryk for værdi- og paradigmeskift

Paradigmeskaber	Værdier		Paradigmer	
	Gamle	Nye	Gamle	Nye
Herman E. Daly	Vækst, lighed	Bæredygtighed, retfærdighed, tilstrækkelighed	Neoklassisk økonomi, Marxistisk økonomi	Økologisk økonomi
Jürgen Habermas/-Claus Offe	Varegørelse, kontrol, fordelingsretfærdighed	»Decommodificering«, autonomi, procedural retfærdighed	Arbejdsparadigme, velfærdsstatsretsparadigme	Kommunikationsparadigme, procedural retsparadigme
Bill Jordan	Frihed og lighed	Autonomi, retfærdighed	Markeds-public-choice-paradigmer	Liberalt/kommunitært medborgerskabsparadigme
Nancy Fraser	Markedslighed, "uafhængighed", kønsulighed	Autonomi, retfærdighed, lighed og forskellighed	Liberale velfærds-statsparadigmer, Mainstream multi-kulturalisme	Socialisme/ dekonstruktion, kønsbalance
Samuel Brittan	Nytte-etik	Kontrakt-etik	Velfærds-liberalisme	Rettigheds-liberalisme

Tilsammen er de seks samfundsteoretikere med til at tegne billedet af en mere helhedsorienteret opfattelse af borgerlønsidéen:

1. Den ses som et element i skabelse af grænser for naturudnyttelsen (specielt Daly).
2. Den ses som et element i skabelse af en ny grænse for varegørelsen af arbejdskraften (specielt Jordan, Offe og Habermas).

3. Den ses som et element i skabelsen af en grænse for klientgørelsen i forhold til staten (specielt Habermas, Jordan og Fraser).
4. Den ses som en udvikling af medborgerskabet (fuldendelse af det sociale medborgerskab) (specielt Jordan, Offe, Habermas og Fraser).
5. Den ses endelig som et element i skabelsen af en ny kønsmæssig balance (Fraser og Jordan).
6. Den kan, igennem en tildeling af en ejendomsret, ses som et middel til at skabe et retfærdigt markedssamfund (Brittan og delvis Daly og Jordan).

En forestilling om en bæredygtig udvikling kan binde de seks dimensioner sammen. Som der indledningsvis blev gjort rede for, indeholder borgerlønsideén en forestilling, der sammenbinder bæredygtighed, social retfærdighed, demokrati og kønsmæssig ligestilling. (Christensen 1993A). Det betyder, at borgerlønsideén kan ses som et element i skabelsen af en bæredygtig udvikling. Hvorledes man skal udmønte det som langsigtet mål eller utopi om en bæredygtig udvikling i form af en samfundsmæssig organisationsmodel er et åbent spørgsmål. På kort sigt vil jeg argumentere for, at en organisationsmodel med bl.a. en borgerlønordning vil være en hensigtsmæssig og frugtbar konkretisering af den nye overordnede målsætning om en bæredygtig udvikling.

2. Nogle dimensioner i et borgerlønsbegreb

A. Borgerløn som idé, paradigme, diskurs og teknik

Indledningsvis definerede jeg borgerløn som en generel ret for alle borgere til en ydelse fra staten, man kan leve af den på et beskedent materielt niveau uden nogen generel pligt til at stå til rådighed for arbejdsmarkedet. I den almindelige politiske debat opfattes borgerløn kun som en konkret politik for indretning af arbejdsmarkedet og socialsystemet. Det er uhensigtsmæssigt.

I den generelle teoretiske forståelsesramme har jeg argumenteret for, at borgerlønstanken kan ses som en metafor på forskellige planer, og jeg har

skelnet mellem forskellige forståelsesformer (metaforsystemer): At man kan se borgerløn som idé, element i et paradigme og som en politisk diskurs. Analysen af de forskellige samfundsvidenskabelige paradigmer har bekræftet frugtbarheden af denne skelnen, hvorfor jeg vil præcisere en skelnen mellem fire niveauer i borgerlønstanken:

1. Det idémæssige eller samfundsfilosofiske niveau: Den udtrykker forskellige fortolkninger af de grundlæggende værdier om bæredygtighed, retfærdighed, materiel tryghed, frihed og lighed.
2. Det samfunds-teoretiske niveau: Disse fortolkninger af de grundlæggende værdier udtrykker sig i eller kan danne grundlag for forskellige samfundsvidenskabelige paradigmer og teorier om fordeling af ressourcer og rettigheder.
3. Det politiske niveau: Fra disse samfunds-paradigmer og teorier kan man udlede nogle politiske strategier (diskurser), der går ud på retmæssigt at sikre alle borgere en minimumsforsørgelse.
4. Det tekniske niveau: Sådanne politiske strategier kan udmøntes i forskellige mere konkrete politisk-økonomiske forslag til, hvorledes man skal indrette arbejdsmarkeds-, social- og uddannelsessystemet.

Figur 12. Borgerløns tankens fire metaforiske niveauer

Niveauer	Metaforer
1. Samfundsfilosofisk niveau	Bæredygtighed Retfærdighed Frihed (autonomi) Materiel tryghed Lighed
2. Samfundsteoretisk niveau	Paradigmer/teorier om: Økologisk økonomi Velfærdsstaten Medborgerskab Feministisk paradigme Liberalt ejendomsparadigme
3. Politisk niveau	Forskellige typer diskurser: 1. Overordnede: Vækst kontra bæredygtig udvikling 2. Politiske: Konservative, neoliberale og socialdemokrater kontra venstre-libertære 3. Eller mere konkret: Borgerlønsdiskurs kontra »work-fare« (»aktiveringsdiskurs«)
4. Teknisk niveau	Negativ indkomstskat, borgerløn Konkrete regler for indretning af skatte- og tilskudssystem bl.a: 1. Fastlæggelse af fattigdomsgrænser og skattesatser 2. Regler for tildeling af borgerløn 3. Størrelse af beløbet 4. Udmålingskriterier

Mit ærind er at argumentere for det hensigtsmæssige i at skelne mellem disse fire niveauer i borgerlønsbegrebet og vise såvel sammenhængen som adskillelsen mellem disse lag. Bestemte fortolkninger af de overordnede værdier vil virke styrende for de videnskabelige forståelsesrammer; videnskabelige forståelsesrammer kan virke styrende for politiske strategier, og endelig kan politiske strategier virke styrende for konkrete politiske forslag.

I den følgende historiske analyse vil jeg især koncentrere mig om de tre første niveauer, det idémæssige-filosofiske, det samfundsvidenskabelige og det politiske lag.

B. Borgerlønsideen forstået som element i forskellige typer af rammefortællinger

Analysen af de forskellige samfundsvidenskabelige paradigmer har vist, at borgerlønstanken som metafor indgår i forskellige typer af fortællinger og metaforsystemer.

Det er fortællingerne, som skaber sammenhæng og helhed i en forståelsesramme. I en fortælling fortælles en historie om nogle aktører. En fortælling har nogle faser, en pointe og en slutning. Den fordeler skyld og ansvar, giver mening og mulighed for identifikation for aktørerne. Det er igennem fortællingen at metaforerne og mønstret i metaforerne synliggøres.

Fortællinger befinder sig på meget forskellige planer. Der findes nogle meget generelle, universelle fortællinger. Det er fortællinger om fremskridt og vækst eller fortællinger om krise, forfald og genfødsel. Disse generelle fortællinger kan danne ramme for nogle mere konkrete historiske fortællinger.

De fortællinger man finder om borgerløn befinder sig på forskellige planer. Parallelt til den tidligere udviklede skelnen mellem borgerløn som idé (værdier), teori/paradigme, politisk diskurs og teknik, vil jeg skelne mellem fire planer for fortællinger, hvori borgerlønstanken kan indgå:

Figur 13. Borgerlønsmetaforer i forskellige rammefortællinger

De store universelle, globale fortællinger om udviklingen og "det gode samfund"	De store historiske fortællinger om velfærdsstatens udvikling	De små fortællinger om velfærdsstatens problemer	De små tekniske fortællinger
Det samfundsfilosofiske niveau	Det samfundsteoretiske niveau	Det politiske niveau	Det tekniske niveau
Fortællinger om 1. Vækst/udvikling/fejluvikling, forfald, bæreevne, balance, ligevægt 2. Fødsel/heling/læring/bevidstgørelse 3. Opgør/afklaring/omvendelse/mægtiggørelse 4. Bæredygtighed, retfærdighed, frihed, autonomi	Fortællinger om 1. Demokratiets/medborgerskabets historie 2. Styrkelse af det civile samfund 3. Skabelsen af et nyt samfund: funktionssocialisme, post-industrielt, post-socialistisk, 3-vejs-samfund, bæredygtig udvikling 4. Forening af gamle og nye sociale bevægelser	Fortællinger om 1. Større autonomi i forhold til staten 2. Større autonomi i forhold til arbejdsmarkedet og dermed smidiggørelse af dette 3. Styrkelse af autonomi i det civile samfund	Fortællinger om 1. Rationalisering af indkomstoverførsler 2. Større gennemskuelighed 3. Ophævelse af fattigdomsfælder 4. Fremme af beskæftigelse for svage grupper

1. Et værdimæssigt, samfundsfilosofisk plan, hvor der findes nogle meget generelle, universelle fortællinger. Det er fortællinger om »det gode samfund«, fremskridt, vækst eller bæredygtig udvikling eller fortælling om krise, forfald og heling og genfødsel.
2. Disse fortællinger kan danne ramme for nogle mere konkrete historiske fortællinger på et samfundsparadigmatisk/teoretisk niveau. Det er f.eks. tilfældet med fortællinger om demokratiets og medborgerskabets historie eller skabelsen af et nyt »tredje vejs« samfund. Jeg kalder det her de store fortællinger om velfærdsstatens udvikling.

3. Herindenfor har man så en række små fortællinger om velfærdsstatens problemer på det politiske niveau. Det er fortællinger om : A. Skabelse af autonomi i forhold til staten: En fortælling om ophævelse af klientgørelsen. B. Skabelse af autonomi i forhold til arbejdsmarkedet: En fortælling om et frit til- og fravalg af lønarbejde, dvs. en delvis ophævelse af lønarbejdstvungen. C. Skabelsen af autonomi i forhold til det civile samfund: En fortælling om ophævelse af de sidste rester af et familiepatriarkat, der betyder en opprioritering af det samfundsnødvendige omsorgsarbejde og mere frit individuelt til- og fravalg af almindeligt lønarbejde.
4. Endelig kan borgerløn ses som element i nogle mere tekniske fortællinger om forenkling og rationalisering af en række mekanismer i velfærdssamfundet.

Alle de behandlede teoretikere argumenterer omkring borgerlønstanken på alle planer (med undtagelse af Habermas, der ikke kan siges at behandle det tekniske plan).

Generelt må man sige, at en fortælling styrker sin fortællekraft og mening, jo mere den bakkes op og ses i sammenhæng med en større rammefortælling. Det gælder også borgerlønstanken og må anses for at være en central hypotese i den historiske analyse af den danske borgerlønssdebat.

C. Borgerløn set som en alternativ moddiskurs i forhold til den hegemoniske vækstdiskurs

Ligesom analysen af de internationale teoretikere har vist, at man kan spore en tendens i retning af en ny »tredje vejs« fortælling, kan man på det politiske diskursive plan udlede det perspektiv, at borgerløn kan ses som en alternativ moddiskurs til den hegemoniske vækstdiskurs.

I den generelle teoretiske forståelsesramme blev borgerlønstanken præsenteret som en kættersk diskurs, der kan ses som forsøg på at ophæve en række dominerende klassifikationer i samfundet. Analysen af de internationale teoretikere har bekræftet den antagelse. Som tidligere skitseret er der et mønster i disse teoretikers placering af borgerlønsdiskursen.

I et Bourdieu'sk perspektiv må alle de seks teoretikers positioneringer med deres paradigmer og borgerløns-tanker på det videnskabelige felt forstås som indtagelsen af kætterske positioner i forhold til de dominerende positioner inden for deres respektive felter. Det gælder også placeringen af

borgerlønsdiskursen på det generelle politiske felt.

De seks teoretikere er her fælles om at efterlyse og antyde nye politiske diskurser, der lægger hovedvægten på en styrkelse af det civile samfund og som adskiller sig fra både en liberal/konservativ og en socialdemokratisk diskurs. Daly placerer den ny politiske diskurs mellem en liberalistisk og en socialistisk vækstdiskurs. Habermas og Offe ser den som en ny væstkritisk diskurs mellem de traditionelle borgerlige (neo-konservative og neo-liberale) og socialdemokratiske vækstdiskurser, og Fraser og Jordan placerer også borgerlønsdiskursen i modsætning til den traditionelle socialdemokratiske velfærdsstatspolitik. Kun Samuel Brittan passer ikke i det perspektiv. Hos ham er der ingen sammenhæng mellem borgerlønstanken og den dominerende vækstdiskurs.

D. Borgerlønsideen forstået som udtryk for et idé-, paradigme- og politisk diskursskift

Endelig har brugen af den generelle teoretiske forståelsesrammes paradigmeskiftsbegreb i analysen af de forskellige samfundsvidenskabelige paradigmer bekræftet det frugtbare i at se borgerløns-ideen som værende udtryk for:

1. Et værdiskift på det samfundsfilosofiske niveau.
På det værdimæssige plan er borgerlønsidéen udtryk for et værdiskifte fra en vægtlægning på økonomisk vækst og lighed (fordelingsretfærdighed) til en fremhævelse af frihed (autonomi), retfærdighed og bæredygtighed.
2. Et paradigmeskift på det samfundsteoretiske niveau.
På det samfundsvidenskabelige plan er borgerlønsidéen udviklet i forbindelse med fremkomsten af en række nye videnskabelige paradigmer, der står i modsætning til de dominerende paradigmer inden for samfundsvidenskaben.
3. Et politisk diskursskift på det politiske niveau.
På det politisk-strategiske plan kan borgerlønsidéen ses som led i udviklingen af en ny civilsamfunds-strategi og diskurs, der både står i modsætning til en borgerlig markeds-vækststrategi og en socialdemokratisk statslig vækst-velfærdsstrategi.

Radikale idéændringer og paradigmeskift er karakteriseret ved ændring af forståelsesrammer, således at der sker ændringer i synet på mål/midler og problemer/løsninger samt sprogbrug. Problemer og løsninger ses i en dynamisk og dialektisk sammenhæng, således at problemer nu også bliver set som dele af nye løsninger, og det, der tidligere blev set som løsninger, nu også ses som dele af problemet.

Disse tre grundsynspunkter på borgerlønsidéen sammenholdt med den grundlæggende betragtning om at se borgerløn som en række samfundsmæssige metaforer vil herefter danne den teoretiske forståelsesramme for afhandlingens historiske analyse.